

MIGRATION, GLOBALISERING OG PSYKISK SUNDHED

Tatiana Jessen

Migrationen behandles som et verdensomspændende fænomen associeret med samfundsomvæltninger, der medfører betydningsbærende ændringer i social, økonomisk og kulturel henseende. I kølevandet på samfundsomvæltninger flytter mennesker ude af deres lande, og drevet af mod og tro på deres ressourcer søger de til fremmede lande for at realisere migrationens mål: at starte et nyt liv.

Gennem en afdækning af globaliseringens følger forsøges en perspektivering af sammenhængen mellem etniske minoriteters – flygtninge og indvandrere – aktuelle livsvilkår og deres psykiske sundhed.

Der inddrages en familiefortælling, som i korte træk beskriver migrationstrømmerne fra Danmark til Amerika under koloniseringsstid i det 19 århundrede. Familiefortællingen bygger broen mellem kolonisering og globalisering ved to migrationshistorier, som spænder over tre generationer.

Med udgangspunkt i sociologiske og socialpsykologiske overvejelser beskrives globaliseringens tendenser koblet til migration. Særlig vægt lægges på de kulturelle ændringer i Danmark.

Endvidere indføres overvejelser om almenmenneskelige, interpersonelle og individuelle aspekter der har betydning for de professionelle interkulturelle praksis og for interpersonelle relationer. De negative faktorer medfører belastninger for etniske minoriteter og blokerer realisering af personlig trivsel og migrationsmål

Ud fra en klinisk psykologisk indfaldsvinkel vurderes disse faktorer som havende en patogenskabende karakter der nedsætter, svækker og overvælder etniske minoriteters psykologiske ressourcer og kompromitterer deres psykiske sundhed.

Denne artikel indbyder læseren til en kalejdoskopisk rejse, som har til hensigt at belyse fælles livsvilkår, som globaliseringen medfører for etniske minoriteter – indvandrere og flygtninge – i migrationslandet Danmark, skildret som et samfund, der befinder sig midt i en samfundsomvæltning grundet globalisering. Endvidere at kortlægge patogenskabende faktorer der kan have indflydelse på indvandreres og flygtninges psykiske sundhed for at inspirere professionelle, der arbejder med flygtninge og indvandrere

til en medrefleksion. De patogenskabende faktorer knyttes til belastende og stressfremkaldende samfundsmæssige interpersonelle og individuelle aspekter, som har vist sig at nedsætte, svække og overvælde etniske minoriteters psykologiske ressourcer.

Baggrunden for denne artikel har sit afsæt, dels i en omvandrende familiefortælling, der startede for ca. 140 år siden, og dels i videreformidlingen af den viden og erfaring, jeg har erhvervet mig gennem min psykoterapeutiske praksis.

Artiklen er bygget op fra en praktikers perspektiv med henblik på at belyse migrationen under globalisering, som et sammenfattede og dynamisk samspil af samfundsmæssige, interpersonelle og »interkulturelle« faktorer samt personlige ressourcer og sammenkoble teoretiske begreber og overvejelser med henblik på at afdække sammenhængen mellem etniske minoriteters livsvilkår og deres psykisk sundhed. I denne forbindelse forstås psykisk sundhed ud fra en eksistentielistisk indfaldsvinkel: at individet kan skabe mening om sig selv og den situation, vedkommende til enhver tid er oppe i, begribe omverden, håndtere det og agere i det. (Antonovsky, 1999).

1. En omvandrende familiefortælling

Familiefortællingen begyndte omtrent 1860'erne med min oldefar og oldemor, der boede i Slesvig-Holstein. Efter Danmark tabte de sydlige provinser i krigen med Tyskland (1864), besluttede min oldefar og oldemor sammen med andre danskere fra Flensborg og omegn at udvandre til fjerne egne og starte et nyt liv i Amerika. De pakkede alt det, de kunne bære, og som var nyttigt, og forlod deres hus, deres land, deres venner, deres familie, deres arbejde, m.m. Drevet af en vision om et bedre liv i et lovende kontinent, som de havde modtaget friske nyheder om fra nyflyttede (og overdrevne positive reklamer), tog de chancen for at skabe sig et liv, som efter sigende, var anderledes end det, de rejste fra. I overfyldte kargoskibe sejlede de igennem de store have, der til tider overraskede dem med rasende storme og smitsomme sygdomme, og efter mange strabadser førte dem til et fremmed kontinent: Amerika.

Mange skibe lagde anker ved USA's østkyst, og mange danskere søgte opholdstilladelse for at blive nye borgere i USA, et pioner-orienteret land. Der findes stadig efterkommere af disse familier i bl.a. Milwaukee, New York, Washington, og de taler dansk med hinanden, fejrer jul på dansk manér, holder fornemme sammenkomster i anledning af den danske dronnings fødselsdag, og er stolte af deres slægts pioner ånd.

Andre danske fartøjer sejlede videre ned ad Stillehavet til Peru og Chile. Det var denne rute, mine oldefar og oldemor med deres tre børn tog. Efter en anstrengende og udmattende rejse i et dansk skib med sygdomme og

tabt af et barn til tuberkulose, ankom familien til Valparaiso, Chile. Oldeforældrene bosatte sig i Sydchile, der hvor klimaet og geografien mindede mest om det nordlige Europa. Oplysningerne om, hvordan det gik for oldeforældrene, er sparsomme. Oldefar døde nogle måneder efter sin ankomst til Chile, og min oldemor blev enke i et fremmed land og skulle forsørge sine to overlevede børn, en dreng og en pige. Min oldemor var uden tvivl en overlever, og hun giftede sig med kaptajnen fra det samme danske skib, de havde sejlet med. De boede i en sprudlende by styret af pionerånd med udsigt, på den ene side, til Andesbjergtoppene, og på den anden side, til det store Stillehav. Familien skulle sættes på prøve endnu engang da datteren blev alvorlig syg og døde. Det blev den overlevende dreng, der senere som familiefar fik efterkommere i Chile. Han var min farfar, og jeg mødt ham to gange, før han døde, og han talte desværre aldrig om sine migrationserfaringer. Ikke desto mindre gik den omvandrede familiefortælling ikke tabt, da jeg som hans efterkommer to generationer senere vendte tilbage til Danmark.

I koloniseringstiden rettede migrationsstrømmen sig fra Europa til Amerika, Australien, Østen, Afrika, m.m. i et tidsperspektiv over flere årtusinde (1500-1800). Koloniseringstiden er spækket med pioneres imponerende fortællinger om overlevelse, lidelser og død, og om at vinde herredømme over jord, lande og dets folk. Koloniseringen af den nye verden, medførte også etnisk udrensning af de indfødtes population, uretmæssigt tilegnelse af de indfødtes jord, eksklusion af de indfødte i det nye samfund og forfølgelse af enhver form for modstand over for europæernes nye orden. Dertil var der tvangskonvertering af de indfødte til kristendommen. De indfødtes sprog, kultur, religiøse tro og ritualer blev undertrykt ved vold og magt, og deres erfaringer med landbrug og deres viden om økologien blev forkastet. Set ud fra de indfødtes øjne optrådte europæerne som rovgriske, hjerteløse, uvidende, og farlige. Dette betød til tider konflikter og interne krige.

Europæerne blev drevet af eventyrlyst og mod til selv at ændre på egne og familiens livsvilkår. De var pionerer, der bl.a. bidrog med knowhow, kreative udtryksformer af den europæiske »finkultur«, de indførte nye teknologier og videnskabelig tænkning samt europæiske ideer om politisk organisering.

Livsvilkårene for tilflytterne i den nye verden blev i det 19. århundrede imødekømt af en gavmild migrationspolitik, der favoriserede indvandrerne til at bosætte sig. De fik ejendomsret til jord og fik lokale interessenter med i deres udviklingsprojekter. Samtidig befandt mange af de indfødte sig under elendige livsvilkår, de var frarøvet deres land, frihed og rettigheder.

De europæiske indvandrere valgte at orientere sig i deres nye lande ved forskellige strategier. Sociallivet bestod dels i at indgå i omgangskreds med personer fra lokalbefolkningen som var positivt indstillet over for indvandrere, og dels ved at blive medlemmer af de eksklusive »nationale«

foreninger oprettede af europæiske indvandrere, f.eks. spanske, tyske, danske selskaber. Foreningerne havde til formål at bevare de europæiske sprog, kulturelle traditioner og religion og formidle disse videre til de kommende generationer. Derudover valgte europæerne delvis at blande sig med lokalbefolkningen ved ekstrararitale ægteskaber, dog blev intramaritale forbindelser også promoveret inden for deres egen række. ¹

Selv om der, for nogle familiers vedkommende, er der gået flere årtusinde imellem de første pionerer og den nye generation i dag, fremstår der stadig indvandreforeninger, som flagskibe, hvori sprogopretholdelse, kulturel formidling, erhvervsforbindelser, ægteskabsmarked og sociale stratificering finder sted.

Tre generationer efter var det min tur til at krydse de store have, og den omvændende familiefortælling vendte tilbage fra Chile til Danmark. I 1970'erne førte politiske omvæltninger til et militærkup i Chile. Fra 1973 indtil 1989 var Chile under et militærdiktatur og hærget af terror, forfølgelse, fængsling, tortur, henrettelser, og undertrykkelse.

I 1970'erne vender migrationsstrømmen bl.a. fra Latinamerika mod Europa og Danmark modtager en lille andel af flygtninge fra Chile, Argentina, Uruguay, Brasilien. Omtrent 700 chilenerne, argentinere, brasilianere, uruguayanere fik flygtningestatus i Danmark, og artiklens forfatteren er én af dem.

Efter min mening opstod der i 70'erne i Latinamerika de første tegn på globalisering for gennem militærmagt at koble u-landene til et neo-liberalistisk projekt, der også betegnes som en neo-kolonialistiske æra. (FASIC, 2003) Igennem 70' og 80'erne stod næsten alle lande i Latin Amerika på tur: Brasilien (1969), Uruguay (1973), Chile (1973), Argentina (1976), Bolivia (1980). Strukturelle ændringer i økonomien, arbejdsmarked og statsapparat skulle i de Latinamerikanske lande gennemføres i hastigt tempo for at realisere et neo-liberalistisk projekt ledet af transnationale kapitaler og af øget social kontrol, som forårsagede tab af arbejderens rettigheder og afmontering af arbejderbevægelsen.

Med udgangspunkt i denne familiefortælling synes migrationen at hænge tæt sammen med samfundsomvæltninger, som koloniseringstiden og globaliseringen såvel i u-landene som i Europa vidner om. I næste afsnit belyses de forandringer som nutidens globalisering medfører i samfundsmæssig henseende og bl.a. hvordan den europæiske kultur påvirkes heraf.

1 Intra- og ekstrararitale ægteskaber refererer til ægteskaber, der henholdsvis er indgået inden for eller uden for den nationale gruppe, personerne er knyttet til.

2. Globalisering og den kulturelle transformation

Globaliseringen udfordrer os professionelle til at ajourføre vores faglige viden om de samfundsmæssige forandringer – herunder økonomiske, sociale og kulturelle følger – som globaliseringen medfører. Opmærksomheden rettes til nutidens sammenhæng mellem globaliseringens følger og de sociale konstruktioner, der forandrer den danske kultur ved bl.a. indføring af ny menneske- og verdensopfattelse.

Med økonomiske teorier som udgangspunkt kan globalisering forstås som et resultat af en øget konkurrence mellem transnationale virksomheder der har til formål at skabe sig plads i det globale marked. (Porter, 1986 i Løngreen, H. 1995 s. 106)

Tabish Kair (2004) antaster, hvad han kalder en naiv tro på globaliseringens fremdrift og kæder denne sammen med en økonomisk fordel: At muliggøre kapitalens bevægelighed som et væsentlig aspekt af den industrialiserede verdens dagsorden. Følgerne heraf kan opsummeres i en favorisering af fri bevægelighed af kapitalen på tværs af grænser, alt imens arbejdskraftens bevægelighed bliver begrænset. For at virksomheder kan blive konkurrencedygtige og rentable, overføres produktionen fra de industrialiserede lande til lande, hvor livsvilkårene for befolkning er ringere og hvor arbejdskraften er billigere. (Weekendavisen, 9-15 januar, 2004 s. 11)

Ud fra et sociologisk perspektiv forholder Bauman, Z. (1999) sig til globaliseringens konstruktion om øget mobilitet ved at påpege, at mobiliteten hovedsagelig gælder for eliten, idet der ikke er lige adgang for alle. Bauman fremhæver derfor, »at det giver mening at tale om det er samfundets ide der er mobile« (Jensen, I. 2001 s. 195). Ud fra disse overvejelser forstås globaliseringens idegrundlag: at indføre ideen om fordele ved en hastende kulturel homogenisering (Hanners, 1992), på baggrund af intensivering af forbrug og en spredning af en kapitalistisk inspireret moderniseringsproces.

For at kunne forstå de kulturelle følger af sådan en samfundsomvæltning inddrages i denne forbindelse Berger & Luckmanns (1979) begreb om »transformation«. Transformation refererer i denne sammenhæng til en målrettet modifikation af den »subjektive virkelighedsopfattelse«. For at legitimere en givende idegrundlag, introduceres virkelighedsforandrende konstruktioner ved institutionelle tiltag med det formål at igangsætte ændringer hos befolkningens subjektive virkelighedsopfattelse. (s. 178-179).

Ud fra et kulturelt synspunkt handler transformationen om en kulturel homogenisering (Hanners, 1992), som har til hensigt at skabe en global forestillingsverden, hvor tid og rum synkroniseres. Det vil sige, at der udstilles en fælles virkeligheds-opfattelse – så at sige, en »hyper-virkelighed«, som opnås gennem spredning af den en-dimensionelle forestilling af den kapitalistiske modernitetsproces betragtet som det mest ønskeværdige udfald for menneskeheden overalt i verden. Den kulturelle homogeni-

sering anses for at medbringe ikke kun fordel, men også et kulturelt tab (Tomlinson, 1991), idet der sker en svækkelse af kulturelle, symbolske og imaginative ressourcer. (Løngreen, H. 1995 s. 103)

Globaliseringen forudsætter et øget forbrug og en stræben efter ny livsstil, statussymboler og oplevelser, alle varer der kan købes med henblik på at opnå lykken og realisere den personlige udvikling.

I og med at der befordres ændringer af den subjektive virkelighed tilsløres det, at det også er kapitalens hensigt, i social henseende, at begrænse frihed og etablere kontrol af modstanden. Modstand mod kulturel homogenisering synes f.eks. i Danmark at være knyttet til en nostalgisk idealisering af 50'ernes levemåder og sociale fællesskaber. De økologiske bevægelser som antaster intensivering af forbrug uden omtanke for det lokale og globale miljø, er også et godt eksempel på denne modstand.

Med udgangspunkt i Berger & Luckmans (1979) »kulturel transformation« mener jeg, at globaliseringen bl.a. forudsætter signifikante ændringer af den subjektive virkelighedsopfattelse ved at støtte sig til virkelighedsforandrende tiltag med henblik på at fremføre og sprede et vestligt-sekularært-materialistisk menneskesyn og verdenssyn.

Det nye menneskesyn, som passer bedst til globaliseringen, skildres som rodløs, ahistorisk, individualistisk, og tendens-forbruger med tilknytninger til arbejdsmæssige, sociale (og kommunikative-informative) netværker. (Jensen, H. 1998) Efter min mening favoriserer globaliseringens menneskesyn, at den subjektive virkeligheds-opfattelse tager sin afsæt i en fragmenteret og mobil identitet og at individer tilfredsstillende sine behov gennem interessebundede interpersonelle relationer af en materialistisk karakter. Herigennem fremmedgøres menneskets grundlæggende eksistentielle behov for følelsesmæssige tilknytninger, at blive set og accepteret, og at få støtte af betydningsfulde andre i livets vanskelige stunder. Derudover benægter dette menneskesyn udfoldelsen af menneskets spirituelle udvikling, og det overlades til det enkelte individ selv at finde livsmeningen i en materialistisk forestillingsverden. Da globalisering favoriserer en sekulær vision af mennesket, dukker diskussionen om religioner som kulturelt tema op. Andre religiøse udfoldelser end kristendommen bliver synlige i forbindelse med befolkningens søgen efter svar på livets og dødens dilemmaer, f.eks. budhisme, hindu-inspirerede bevægelser og sekter. Samtidig sigter islam-inspireret trosretninger på at få anerkendt deres ret til at dyrke deres religion også i Danmark.

Allerede efter Berlin murens fald sidst i 80'erne opstod der en bekymring over islamisk spredning i Europa, da dette blev betragtet som en trussel mod demokrati og europæiske værdier. I kølvandet på attentatet i USA d.11.09.2001 bliver dyrkelse af islamiske trosretninger et betændt politisk tema. At være muslim associeres umiddelbart med individets forsøg på at tilskynde en samfundsomvæltning i Danmark med henblik på at etablere en islamisk stat.

Den polariserede forståelse af etniske minoriteters religiøse udfoldelser har efterhånden medvirket til en dæmonisering af islam. En udvikling som har stødt dem, der ikke opfatter islam som et politisk instrument og ej heller som et korstog mod kristendom.

Forestillingen om et menneske som sekulært, rodløst og ahistorisk står i diametral modsætning til mange flygtninges og indvandreres værdier. I modsætning til globaliseringens menneskesyn vil etniske minoriteter opretholde en sammenhængende selvfølelse ved at dyrke tilknytning til en slægt, et hjemland, en religion og identificere sig med en familiefortælling der kan spænde over flere generationer og omfatte flere steder i verden.

Endvidere forfordeler globaliseringens menneskesyn en elitær version af de indviede ved at dele befolkningen i de aktiv-produktive, det vil sige en *ind-gruppe*, som kan drage fordel, og en *ud-gruppe* af passive, marginaliserede borgere. Arbejdsløsheden vedbliver at være et uløst problem, og globaliseringens socioøkonomiske følger bortforklares ved at lægge ansvaret på individet og begrundes med, at de arbejdsløse mangler personlige færdigheder, kompetencer eller motivation til at arbejde.

Det nye verdenssyn bliver koblet til en hastig fornyelse af etablerede virkelighedsopretholdende konstruktioner såsom nationalstat, national sikkerhedspolitik og grænser. Endvidere øges presset til omstrukturering af statslige og offentlige institutioner, osv. Formålet med det, er at erstatte nationale institutioner med f.eks. internationale (globale) organisationer og i nyere tid af den europæiske føderation i økonomisk, kulturel og sikkerhedsmæssig henseende, osv.

Derudover knyttes det nye verdenssyn til en begrænsning af nationale regerings styring af økonomien, til udviklingen af informationsteknologien og moderniseringen af finans-sektoren samt et øget pres hen imod kulturel homogenisering. Disse betingelser bevirker, at kapitalen får bedre vilkår til at agere i det nære og i det fjerne.

Kulturel homogenisering opererer med en antagelse, at kulturelle forskelle i befolkningen skal jævnes for at undgå social uro og konflikter, fordi kapitalen har brug for social ro og fred for at øge rentabilitet. I denne forbindelse observeres der i Europa en stigende intolerance for kulturelle forskelle og etniske minoriteter associeres med social uro og kriminalitet.

Den hastige transformation i kulturel henseende har hos befolkning medført angst for fremtiden, utryghed i hverdagen og forøget angst for at miste social status. Ligeledes oplever befolkningen tab af sociale fællesskaber som f.eks. den magt og indflydelse, arbejderbevægelsen engang havde i Europa, og et tiltagende tab af livsmening.

På sin vis medfører globaliseringen en kulturel transformation der berører formidlingen af nye sociale konstruktioner der sigter mod at påvirke befolkningens menneskesyn og verdenssyn og udgør et stærkt pres hen imod kulturel homogenisering.

I næste afsnit forsøges en belysning af globaliseringens følger i Danmark og dens relation til migrationsstrømninger fra ikke-europæiske lande mod Europa og i særdeleshed mod Danmark.

3. Globalisering og migration i Danmark

I løbet af blot et enkelt århundrede har Danmark, ifølge historiker Henrik Jensen (1998), udviklet sig på linje med andre vestlige samfund. Fra at være et overvejende traditionelt bondesamfund, har Danmark gennemgået en hastig ekspansion og er blevet et moderne industrisamfund. Nu i det andet årtusind fremstår det som et globalt senmoderne, overindividualiseret, forbrugs- og netværkssamfund. Danskerne oplever også at, i takt med den fremherskende individualisme nedbrydes de traditionelle fællesskaber, som betyder en erodering af de nære fællesskaber, herunder familien, kirken, fagforeninger, osv. (C.R. Jørgensen, s. 394-396)

Alt imens traditionelle fællesskaber er på retræte forstærkes etniske minoriteters tilknytninger til tidligere fællesskaber netop på grund af hjemve og længsel. Paradoksalt nok har etniske minoriteter mistet den daglige kontakt til tidligere fællesskaber i forbindelse med migrationen. Dog ikke den psykologiske tilknytning, som opretholdes uafhængigt af geografisk afstand. Disse langdistance tilknytninger vedbliver for mange flygtninge og indvandrere at være betydningsfulde selv efter mange års ophold i Danmark.

Følgerne af globaliseringen har for en signifikant del af befolkningen medført: tab af arbejdspladser og, af livsbærende og nærende fællesskaber, af forestillinger om en tryk fremtid samt et tiltagende tab af livsmening. Samtidig har det medført en angst for lagdeling af samfundet med uoverstigelige klasseforskelle til følge associeret med en stigende kriminalitet. Disse negative følger forklares i dag af førende politikere som forårsaget af tidligere regerings uigennemtænkte migrationspolitik, der har bevirket en forøgelse af mennesker på overførelsesindkomst.

Migrationen og globaliseringen bliver således kædet sammen med en en-dimensionel forklaring, som på den ene side har til hensigt at tilsløre globaliseringens negative sider. På den anden side fortættes koblingen mellem globalisering og migration ved en offentlig debat, der udelukkende har fokus på migrations negative følger.

Derfor falder den såkaldte »integration« af etniske minoriteter efter min mening naturligt ind i et senmoderniseringsprojekt, der går ud på at indføre det nye menneske- og verdenssyn, fortrænge alt det, der minder om danske traditioner, slægt og fællesskaber fra den samfundsmæssige hukommelse og skaffe sig en førende plads i den globaliserede verden. Indvandrere og flygtninge fra såkaldte traditions-bundene samfund og med socio-orienterede værdier kommer til at repræsentere det, danskerne 'i god tro' ville

afvise, det, som danskerne har svært ved at opgive og også det, som de allerede har mistet. Herved fremprovokeres angsten for de »fremmede« til uanede proportioner.

Ydermere, er der i mange sammenhænge en tendens til udelukkende at fokusere på forskelle mellem danskere og mennesker, der stammer fra andre dele af verden, og der institutionaliseres måder hvorpå etniske minoriteter skal »integreres« for at passe med globaliseringens menneske- og verdenssyn. Det er nok bekymrende, at denne tendens til kulturel homogenisering overtages ukritisk også af professionelle der arbejder med etniske minoriteter.

Det er min opfattelse, at »integration« fra offentlighedens side anvendes som en virkelighedsforandrende strategi, der indebærer etnocentriske og akulturative bestræbelser med henblik på at modificere etniske minoriteters subjektive virkeligheds-opfattelse. Indbygget i integrationstiltagene findes der som regel en ældgammel etnocentrisk arv: at etniske minoriteter skal efterligne de »civiliserede« (Jessen, T. & Khanna, E. 2003). Det vil sige, at via akulturative tiltag skal etniske minoriteter »konverteres« til individorienterede, gode forbrugere, der frigør sig fra traditioner og individer, der omfavner en uspecificeret grad af »fordanskning«. Denne sammenhæng vender jeg tilbage til i senere afsnit.

Endvidere opstår der konkurrerende versioner af henholdsvis virkeligheds-opretholdende og -forandrende konstruktioner. Et illustrativt eksempel er to beskrivelser af det danske samfund:

- På den ene side skildrer den traditionelle version det danske samfund som værende et kulturelt homogent, humanistisk og demokratisk, sekulært, pragmatisk og økonomisk stabilt, et trygt land uden pathos, hvor udlændinge bringer vold og utryghed med sig.
- På den anden side beskrives det danske samfund som sammensat af flere levemåder og sproglige dialekter, national forenet gennem rigsdansk og lovgivning, som bygger på kristelige præmisser, et gennemtrængeligt samfund, der tager imod inspirationer udefra, et samfund, der søger at forstå sin pathos – f.eks. den danske kollaborations politik og modstandsbevægelsen som under anden verdenskrig, og hvor migrationen til Danmark betragtes som en berigelse og en måde at forstå sig selv på.

Effekten af migrationen i økonomisk, social og kulturel henseende blev i løbet af 80'erne og 90'erne genstand for en hed politisk debat især i valgkampagnerne. Gennem massemedier prægedes samfundsdebatten af stærke følelseladede skildringer om etniske minoriteter som tilbagestående, dovne, utaknemmelige, nassere, fundamentalister, osv. Disse vendinger er efterhånden blevet en indforstået kommunikations kode i mange

danske familier, skoler, daginstitutioner, offentlige kontorer. Efter min mening repræsenterer disse vendinger i høj grad den afmagt og utryghed, folk mærker over for deres fremtidige velfærd, som de oplever snart er ved at få en ende.

Til tider viser modstanden mod kulturel transformation sig i form af hadefulde udvekslinger i handlinger og i ord mod etniske minoriteter, og der opstår en stigende interkulturel kløft imellem danskere og etniske minoriteter. I samspillet mellem etniske minoriteter og den danske majoritet vægtes netop betydningen af kulturelle forskelle mennesker imellem, mens de sammenfaldende og almenmenneskelige aspekter bliver undladt i integrations-debatten. En optimistisk fornyelse af debatten kunne være at tage afsæt i fremhævelse af den potentielle fremtidsvision om sameksistens, hvor der gøres brug af etniske minoriteters ressourcer for gennem samarbejde at opnå en reel integration.

Det danske samfund befinder sig i en transformation med blandende aspekter fra et bonde- og industrialiseret senmoderne-europæisk samfund, som har øjnene rettet mod globalisering. Dertil fremskynder migrationens følger en diskussionen om bl.a., hvad dansk kultur repræsenterer og om hvordan sameksistens og kulturforskelle mellem etniske danskere og etniske minoriteter skal forstås.

4. Migrationspolitik i Danmark – et historisk rids

Migrationsstrømningerne har i de sidste 50 år i Danmark handlet om mennesker, der flygter fra terror, vold, forfølgelse, samfundsopløsning og elendighed. Nogle af dem er også svækket af krigsskader, traumatiske oplevelser og har psykiske eller stress-relaterede symptomer. Stort set, drejer det sig om mennesker, der har haft mod til at trodse diktatoriske og rigide regimer præget af et deterministisk menneske- og verdenssyn. Mange af disse mennesker er drevet af en tro og et håb om at kunne opnå succes gennem nye udfordringer i et demokratisk og retsligt samfund.

Der er tale om mennesker, der stammer fra forskellige dele af verden, f.eks. Mellemøsten, Afrika, Fjernøsten, Centraleuropa, Latinamerika, osv. Mennesker, der kommer fra forskellige lande, f.eks. kurdere fra Tyrkiet eller Irak, pakistanere, afghanere, folk fra Baluchistan, Turkmenien, Azabadjan, palæstinensere fra Gaza eller Libanon, iranere, ghanesere, etiopiere, eritranere, somaliere, nigerianere, chilenerne, argentinerne, brasilianere, osv. De kommer alle fra lande som befinder sig i omvæltninger mellem traditionelle levemåder og moderniseringsprocesser.

Ydermere er mange af disse mennesker uddannet i deres hjemlande og har opnået anerkendelse via deres beskæftigelse, f.eks. som håndværkere, ufaglærte, teknikere, akademikere, diplomater og husmødre. Mennesker, der dyrker forskellige religioner, f.eks. jødedom, islam, hinduisme, kristen-

dom, osv. Endvidere er disse mennesker opdraget i forskellige familier og under forskellige sociale forhold. Hver enkelt har med sig en forståelse om f.eks., hvordan en god opdragelse praktiseres. Hver enkelt familie har afstemt deres organisering af hverdagen til det, familien anser for passende ved at spejle sociale og kulturelle aspekter i deres aktiviteter og interpersonelle relationer.

Derudover er alle disse mennesker forskellige i kraft af deres individuelle idiosynkratiske væremåder og gennem deres måder, hvorpå de håndterer migrationens vanskeligheder.

Set ud fra denne mangfoldighed af oprindelser, ressourcer, håndteringer, visioner og idiosynkratiske væremåder forekommer interessen for kulturelle forskelle som en uundgåelig størrelse. Indvandrere og flygtninge deler visse fælles erfaringer, der udspringer af at have valgt migrationen som en udfordring og en stræben efter at starte på ny i Danmark.

Migrationspolitikken i Danmark har svinget mellem at være henholdsvis inklusiv eller eksklusiv alt efter, hvilke økonomiske konjunkturer der hersker. Den inklusive politik gjorde sig gældende, da den økonomiske højkonjunktur i 60'erne medførte, at industrisektoren befandt sig i en stærk ekspansion, og at arbejdsmarkedet i Danmark (og i andre europæiske lande) benyttede sig af udenlandsk arbejdskraft som eksempelvis »gæstearbejdere«. Eksklusiv når den økonomiske konjunktur medførte, at arbejdsmarkedet ikke længere havde brug for ufaglært arbejdskraft, og arbejdsløsheden ramte etniske minoriteter med et øget styrke. (Jensen & Løngreen, 1995)

Gæstearbejdere uden kendskab til hverken det danske sprog eller danske livs- og omgangsformer blev rekrutteret fra lande uden for det europæiske marked til at udføre ufaglært arbejde. Da migrationspolitikken dengang havde en midlertidig tidshorison for gæstearbejdernes ophold i Danmark, udeblev spørgsmålet om indslusning af nye tilflyttere i det danske samfund. Indbygget i denne politik var en udbredt forståelse af, at når arbejdsmarkedet ikke længere havde brug for denne arbejdskraft, vil gæstearbejdere vende tilbage til deres oprindelige lande.

I store træk befandt gæstearbejderne sig i den produktive alder. Nogle var enlige, og andre havde efterladt kone og børn i hjemlandet. Selv om gæstearbejderne havde et job, savnede de deres familier og venner, deres vant rutiner og følte sig ensomme. Deres livsvilkår var præget af kummerlige boligforhold, belastende arbejdsforhold og en sparsommelig livsførelse. For at løse deres problemer tyede indvandrerne til selvhjælp ved at danne sociale netværker styret af overførte værdier som f.eks. respekt for hinandens religiøse overbevisninger og en forpligtelse til at hjælpe hinanden. Gæstearbejderne mødte venlighed i kontakt med danskere. Tillige blev ægteskabelige forhold mellem danskere og indvandrere også en mulig strategi. Til trods for det midlertidige ophold viste det sig, at gæstearbejderne hentede deres familier til Danmark og opnåede rimelige livsvilkår.

For nogle af dem var migrationen til Danmark blevet en succes. Overgangen fra midlertidigt til permanent ophold foregik næsten ubemærket.

Sidst i 50'erne op til 1999 blev flygtninge fra centrale Europa, Latinamerika, Mellemøsten, Østasien, Afrika, osv. modtaget af Dansk Flygtningehjælp, en paraplyorganisation bestående af flere NGO'er (non-governmental organisations).

Med den økonomiske krise i 70'erne blev migrationen til Danmark fra politisk side strammet op ved indførelse af indvandrerstop og sammen med andre europæiske lande opbygger et »Fort Europa«. Samtidig støttede progressive politiske røster en styret migrationspolitik, som igennem 70'erne gav opholds- og arbejdstilladelse til familiesammenførte indvandrere og flygtninge efter Geneve-konventionen, de facto-flygtninge og kvoteflygtninge efter internationale aftaler med FN's Højkommissariatet samt flygtninge efter humanitære bestemmelser. Igennem 70'erne kom flygtningestrømmen hovedsagelig fra centrale Europa Latinamerika, og Afrika, og det lykkedes for størsteparten af dem at blive uddannet og få beskæftigelse.

I 80'erne blev migrationspolitikken en blanding af juridiske og praksisrelaterede bestemmelser, som på den ene side forårsagede en udvidelse af asylpraksis. Dette udmøntede sig i en forøgelse af asylberettigede bl.a. ved særskilt love, som favoriserede visse nationaliteter, eksempelvis palæstinenser. Tillige kom flygtninge fra Iran, Irak, Eritrea, Vietnam, osv. På den anden side, blev familiesammenførings-sager blokeret for visse nationaliteter f.eks. tamilerne efter justitsministeriets egenrådige beslutninger.

I løbet af 80'erne blev migrationspolitik i valgkampagner genstand for kritik i forbindelse med en tiltagende lav økonomisk konjunktur, som resulterede i en høj arbejdsløshedsprocent, mens den kulturelle intolerance øgedes i befolkningen. Der blev skabt for få arbejdspladser til at dække efterspørgselen, og produktionen blev flyttet fra Danmark til lande, hvor livsvilkårene for befolkningen var ringere, og hvor arbejdskraften var billigere.

I 90'erne gav Danmark asyl til en stor flygtningegruppe fra Bosnien og Kosovo og fra afrikanske lande hærget af etniske konflikter. Samtidig blev familiesammenførings betingelser endnu engang strammet op for at begrænse tilstrømninger af ufaglærte fra de største indvandrerlande: eks-Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. Op igennem 90'erne var den skiftende migrationspolitik udsat for stærk kritik fra forskellige politiske retninger. Der fremførtes, at migrationspolitik betød en forøgelse af overførselsomkostninger for amter, kommuner og stat. Samtidig var antallet af arbejdsløse blandt indvandrere og flygtninge alarmerende høj og på linje med andre arbejdsløse blev etniske minoriteter passive sociale klienter.

Alt imens indvandrerne i mange år skulle klare sig selv, blev flygtningene indført i det danske sprog og samfundsforhold af Dansk Flygtningehjælp med statslig tilskud. Indtil 1999 var Dansk Flygtningehjælp ansvarlig for flygtningenes integration, og organisationen udførte inte-

grationsopgaverne i samarbejde med de eksisterende sociale institutioner, som amter og kommuner allerede disponerede over. Fra 1999 blev disse integrationsopgaver lagt ud til kommunerne.

I dette årtusind ændrer migrationspolitikken sig ved på den ene side gennem vedtagelse af integrationslove (1999), som stadfæstede forpligtelser og rettigheder for flygtninge og indvandrere. I følge integrationsloven får indvandrere såvel som flygtninge tilbud f.eks. om undervisning i det danske sprog og i danske samfundsforhold, og som hidtil er disse borgere også omfattet af gældende social- og servicelove. Derimod betød stramminger af migrationslovene begrænsninger i asylbetingelser (2000, 2002, 2003), fordelingskvota af flygtninge- som fik asyl i landets kommuner (1999), fordelingskvota i folkeskoler og boligområder, 3 års bopælsstavnsbånd ifølge integrationsloven af 1999, aldersbegrænsninger i forbindelse med indgåelse af ægteskab (2003) og lavere indkomst for flygtninge under integrationsperioden (2003). Denne sidste bestemmelse har medvirket til en nedadgående socialstratificering af visse grupper blandt etniske minoriteter som i dag – sammen med de hjemløse – udgør den fattigste del af befolkningen.

Den skiftende migrationspolitik har medført på den ene side at der igangsættes tiltag, der sigter på, at flygtninge og indvandrere får adgang til sociale ydelser, boliger, uddannelser, arbejder, osv. og på den anden side, at praktisere **udelukkelse** på baggrund af etnisk eller kulturel oprindelse (Jensen, I. 2001 s. 210). I tilfælde af udelukkelsesgrund oplever etniske minoriteter at blive stigmatiseret på baggrund af deres »kulturelle markører« (Hechter, 1976) dvs. hudfarve, ansigtstræk, sprog, påklædning, religion, m.m. (Lange & Westin 1981). Individets etniske oprindelse anvendes bl.a. som grund til diskriminering og frasortering eksempelvis i arbejds- og boligmarked samt i sociale henseende.

Gennem årene har der i offentlig regi været mere klarhed om, hvad etniske minoriteter skal ændre i forhold til deres levemåder og væremåder. Til forskel fra de andre nordiske lande tog den styrende migrationspolitik i Danmark ikke højde for interkulturelle aspekter – herunder kulturelle forskelle og nye tilflytteres ressourcer. Derimod savnes i den danske migrationspolitik visioner om sociale og interkulturelle forhold i forbindelse med indslusning af etniske minoriteter i det danske samfund.

5. Migration og etnocentrisme

Diskussionen om etnocentrisme bliver også relevant, fordi migrationsstrømningen i Danmark har medført en øget interesse i den danske kultur og har igangsat en debat om hvilke sociale og kulturelle konsekvenser migrationen medfører.

Før 30'erne var kulturforskelle et fænomen der foregik i udlandet farvet af eksotiske rejser og af mødet med uberørte folkeslag. Med migrationsstrømmen til Danmark er kulturforskelle og syn på det fremmede rykket ind i danskerne hverdag. Dette har bl.a. medført, at etnocentriske tendenser italesættes når der refereres til etniske minoriteter i den offentlige debat.

Etnocentrisme drejer sig ifølge Berry (1992) om en værdiladet forestilling, der ophæver ens egen kultur-relaterede forhold, sociale omgangsformer, sprog, værdier, m.m. til at være sande, legitime og universelle.

Den europæiske etnocentrisme (eurocentrisme) har præget mange videnskabelige studier og legitimeret visse antagelser om kulturelle forskelle mellem europæere og andre folkeslag. I disse studier findes i store træk to hovedantagelser: Den første fremfører, at de folkeslag, europæerne studerede, var anderledes, fordi de ikke var så udviklede i evolutionistisk henseende, og der sluttedes, at de var ud af stand til at skabe et lige så civiliseret samfund som det europæiske. Den anden stammer fra kristelige antagelser, som dannede grundlag for europæernes iagttagelser om de indfødtes levemåder. Visse kulturelle praksis ad de indfødte blevet fordømt til at være alvorlige sociale afvigelser. Videnskabsmænd konkluderede, at de indfødte ingen moral havde. (Jahoda, Gustav & Krewer, Bernd, 1997)

Arven fra disse tværkulturelle studier er den etnocentriske påstand om, at ikke-europæiske folkeslag i sammenligning med europæerne, betragtedes som underlegne, dvs. mere uciviliserede, usofistikerede og uudviklede end de europæiske. Som eksempler kan der nævnes etnocentriske antagelser, som er rammet ind i integrations tiltagene, som udelukkende placerer en dansk »familiemodel«, hvor begge forældre går på arbejde og børnene i daginstitutioner, som en succeskriterium for integration af etniske minoriteter. Dermed forkastes den traditionelle »husmormodel«, som etniske minoriteter værdsætter for at give børnene tryggere betingelser at vokse op i.

Et andet eksempel kan findes inden for den psykologiske praksis. Det hænder, at etniske minoriteter vurderes i psykologiske profiler som personer præget af uhemmede impulser, somatiske manifestationer grundet fortrængte intrapsyriske konflikter, dependente personer (især i forhold til kvinder), psykoselignende forstyrrelser i forbindelse med overtro, traditionsbundet, dogmatisk, afhængig af sociale og religiøse forskrifter, autoritetstro, at lukke sig ind i ghetto og at være sociale utilpassede. Psykologer, psykiatere, m.m. der benytter sig af disse beskrivelser synes i høj grad at tage udgangspunkt i egne kulturelle (etnocentriske) værdier og anvender disse som professionelle vurderingskategorier.

Etniske minoriteters indstillinger til danskernes etnocentrisme har fremkaldt en omvendt form for etnocentrisme. Denne tager form af henholdsvis defensive og gyldigheds søgnings strategier. Den defensive håndtering drejer sig om at vise foragt eller beskytte sig selv mod danske etnocentriske udtalelser, antagelser eller forventninger. Gyldighedssøgningen viser sig i

bestræbelserne for at fremhæve udvalgte kulturelle aspekter af deres identitet som positivt særpræg, f.eks. i 70'erne med »Black is beautiful«.

Et aktuelt eksempel er »tørklædeproblematikken« i Danmark. For mange familier er det at gå med tørklæde blevet en markering af, at de lever efter andre værdier, som søges at gøres legitime og gyldige, også i Danmark. På den ene side giver disse familier udtryk for, at de ikke vil omfavne vestlige individorienterede materialistiske-sekulære principper. På den anden side fremføres et ønske om, at deres måde at se menneske og verden på også kan være gyldig.

Generelt set forekommer ethnocentrisme enten i maskeret eller i åbenlyst form. Tilsløret viser det sig f.eks. i videnskabelige antagelser, som tidligere anført. Åbenlyst fremtræder det, f.eks. i nedladende vendinger rettet mod etniske minoriteter eller som modspil til danskernes ethnocentrisme.

Ethnocentrismen er et altomfattende fænomen, som skal tages alvorligt, da det er med til dels at underminere individuelle ressourcer, og dels at fortynde kløften mellem danskere og etniske minoriteter.

6. Migration og akulturation

I store træk har den skiftende migrationspolitik omfattet et akulturativ aspekt, som yderligere forstærkes af globaliseringens kulturelle homogenisering. **Akulturation** har til hensigt at vende etniske minoriteters slægts- og traditionsbundene levemåder, væremåder og socio-orienteret identitet, til at undergå en ukendt fordanskningsgrad, som aldrig bliver ekspliciteret og derfor aldrig kan opnås.

I litteraturen om migrations følger (Rudmin, F. 2004) findes der mange bidrag, der skildrer, hvordan indvandrere og flygtninge kan håndtere det akkultorative pres. Rudmins katalog omfatter forskere fra forskellige faglige ståsteder og discipliner såsom: historikere, lingvister, socialpsykologer, demografer, sociologer, kliniske psykologer m.m.

Ved gennemgang af disse bidrag forekommer De Vos' (1995) forståelse af det akkultorative pres som relevant, da det inddrager fem akkultorative måder i en sekventiel rækkefølge gennem tid og kobler disse til psykiske belastninger: »*alienation, passing, withdrawal or expulsion, and accommodation. The alienation felt by some successful upwardly mobile individuals may be the result of their having cut so many ties with the past that they have lost a deeper sense of meaning, although the loss may not be apparent to them at the time. Passing describes the inauthentic presentation of a facade of oneself as assimilated, both for its social and economic advantages but also for self-esteem. But a facade is self-conscious manipulations, involving an internal duality, which may entail self-hate. The distress of this assimilative effort maybe results in withdrawal from the minority*

culture, or the apparent success of the assimilative effort may result in expulsion from the minority community. The stabilized bicultural situation requires some form of accommodation but this requires acceptance of a stratified social system, with the minority person in an inferior position, which will necessarily entail internalizing a negative self-image that explains one's social and occupational inferiority.» (Rudmin, F. s. 46)²

De Vos' synspunkt tager afsæt i en fænomenologisk beskrivelse og på bemærkelsesværdig måde indfanger de modsætninger, der findes i de akulturative processer. Samtidig ligger der i De Vos' tænkning en forståelse af, at akulturative belastninger hænger sammen med identitetskonflikter. Da identitetskonflikter efter min mening ikke udspiller sig i en socialt vakuum, falder »alienation, passing, withdrawal and accommodation,« (De Vos, 1995) bedst med livsvilkår der systematisk ekskluderer etniske minoriteter fra betydningsbærende felter. Det jeg savner hos De Vos er, at han i modellen inddrager etniske minoriteters bestræbelser som aktive agenter i de akulturative processer. At tænke identitet som havende modsatrettede, skiftende, og til tider samlende processer åbner op for antagelsen at individet kan på skiftende måder positionere sig efter egne idiosynkratiske og udviklingsmæssige ståsteder i forhold til »oprindeligt«, »globaliseret« og »danske kultur«. Jeg vender tilbage til denne sammenhæng i kap. 8.

Efter min mening, har etniske minoriteters respons til akulturationens forventninger og pres været flertydige : Fra omfavnelser af tilstræbt eller delvis fordanskning til den modsatte grøft : afvisning af enhver form for fordanskning i f.eks. omgangsform, påklædning, børneopdragelse, leve-måde eller væremåde. Et modspil til etnocentriske og akulturative belastninger kan vise sig i en tilbagetrækning til felter, der modværger sig mod selvhad og negativ selv-værd. På sin vis, har flygtninge og indvandrere hentet accept, venskab og anerkendelse i lukket omgangskreds eller i de såkaldte »ghettodannelser«.

Visse former for akulturativ magtpraksis har også påvirket forholdet mellem første og anden generation og har i visse tilfælde resulteret i en uddybning af generationskløften. En kløft som i visse faglige kredse bliver fremhævet som tegn på succes af det akulturative pres løst fra de følelsesmæssige konsekvenser en sådan kløft indebærer for de unge og deres forældre.

Akulturation forudsætter at etniske minoriteter og danskere indgår i »naturlige« interpersonelle relationer da der forventes at den »naturlige« sammenblanding vil medføre en integrations succes, f.eks. på arbejdspladser, foreningsliv, skoler, osv. samt i det private f.eks. ved blandede ægteskaber.

2 Et udførligt katalog over akulturative konstruktioner, der dækker bidrag mellem 1918 op til 2003 findes hos Floyd Rudmin (2004) på: <http://www.ac.wvu.edu/~culture/rudmin.htm>.

Det har vist sig, at denne forudsætning ikke er indfriet. Etniske minoriteters berøring med danskere er for det meste afgrænset til interpersonelle relationer med medarbejdere i det offentlige.

Etniske minoriteter oplever ofte, at de ikke bliver betragtet hverken som potentielle venner eller partnere. Mange familier benytter sig stadig af traditionelle måder at arrangere ægteskabspagter for deres børn. Denne etnocentriske praksis trodser virkeligheds-forandrende konstruktioner fra dansk side, idet til trods for det stærke akulturativ pres fastholder forældrene deres subjektive virkeligheds-opretholdende konstruktioner om hvordan ægteskaber stiftes.

Høj arbejdsløshed blandt etniske minoriteter og børnenes dårlig skolepræstationer står som illustrerende eksempler på, hvordan integration af etniske minoriteter der overvejende er baseret på akulturation og etnocentriske tiltag har vist sig at være fejlagtig.

7. Det interkulturelle felt og det interkulturelle samspil i Danmark

Det interkulturelle felt er en praksisrelateret betegnelse, som beskriver et dynamisk samspil mellem etniske minoriteter og den danske majoritet både på et almenmenneskelig niveau, og på et interpersonelt niveau. Begrebet »felt« bygger på Bourdieu & Wacquant's (1996) definition som »*autonome mikrokosmos eller... sociale rum med specifikke logikker og krav der hverken konkret eller abstrakt er sammenlignelige med de forhold og regelsæt der styrer andre felter.*« (Jensen, I. 2001 s. 204)

Feltbegrebet betragtes som en innovativ tilgang, der kan anvendes for at fremhæve de dynamiske aspekter af det interkulturelle samspil. Fordelene ved feltbegrebet er, at det frigør sig fra at tænke kulturer løsrevet fra menneskets væren og ageren og fra at fastholde mennesker i en overdimensioneret forståelse af kulturen som »*et superorganisk aspekt af fællesskabets kollektive liv*«. (Jessen, T. & Khanna, E., 2003 s. 20).

Ud fra en psykologisk indfaldsvinkel udarter samspillet mellem danskere og etniske minoriteter sig gennem interpersonelle relationer og interpersonelle kommunikation. Anvendelse af begrebet »interkulturel« indhentes fra »*interkulturel psykologi der beskæftiger sig med samspil mellem mennesker* (som gennem deres relation til betydningsbærende felter) – *majoritet og etniske minoriteter – sameksisterer i et veldefineret geografisk territorium under givne sociale og økonomiske vilkår.*« (Jessen & Khanna, 2003)

Det interkulturelle felt kan i høj grad karakteriseres som et eksplosivt og mineret felt. Efterhånden er det blevet en politisk skueplads, der handler om kulturelle inspirerede livsformer i stærk konkurrence med hinanden, om de økonomiske, sociale og kulturelle følger af migrationen, om religiøs frihed, om terrorisme, om omvæltninger i verden osv.

Oplysningsarbejde vedrørende overtrædelse af menneskerettigheder og afprøvning af nationale samt internationale lovgivninger er blevet opsamlingspunkter for forenings-organisering vedrørende krigsforbrydelser, social uretfærdighed, diskrimination og racisme. I denne organisering kæmper danskere og etniske minoriteter side om side. I andre tilfælde har etniske minoriteter samlet deres ressourcer omkring det politiske arbejde, og det har givet anledning til en bred vifte af politiske anskuelser. Måske vil både danskere og etniske minoriteter også i fremtiden forene deres ressourcer for at bekæmpe globaliseringens negative følger.

De fredelige udvekslinger mellem danskere og etniske minoriteter, som i flere år opfattede kulturelle forskelle som et kuriosum af eksotisk karakter, er i dag ændret til det stik modsatte. Den drivkraft, der i koloniserings-tiden blev associeret med migrationen som en positiv livsførelse, anses i dag i relation til etniske minoriteter som det modsatte. Etniske minoriteters søgen efter vestlige værdier i forbindelse med migration såsom fred, demokrati, personlig frihed, at være beskyttet af civile rettigheder, at have et arbejde, man kan leve af, rimelige sanitære boligforhold, uddannelse til børn, adgang til bedre sundheds faciliteter osv. forkastes som legitime.

Jeg har valgt at belyse det interkulturelle samspil ud fra (a) almenmenneskelige samlivsformer, (b) kulturens betydning og identitet og (c) interpersonel kommunikation som et forsøg på at beskrive dette felt.

Ad. (a). I min søgen efter at finde ud af, hvilke samlivsformer det interkulturelle felt er styret af, har jeg hentet inspiration fra en spændende artikel af E. Schultz (2001), vedrørende grundfortællinger om **almenmenneskelige samlivsformer**. I artiklen inddrages tre filosofiske grundfortællinger om almenmenneskelige samlivsformer:

- (i) Fortællingen om »magtanvendelse«, hvor magthierarkiet mellem mennesker bygger på det hellige magtfulde herredømme (eksempelvis forvaltet af kongen, kejseren). (s. 181)
- (ii) Fortællingen om »Agape«, som opstår i forbindelse med yngelpleje, hvor den stærke tager sig af den svage (forælder-barn). Agapesamværet er brudt ud af yngelplejens eksklusivitet og har bredt sig til andre livsmåder. »Agape er grundprincippet, der byder tillidsfuldt at ofre sig i fællesskabets interesse.« (s. 183)
- (iii) Fortællingen om »gensidighed« mennesker imellem, hvor samlivsformen handler om fællesnytte, og hvor hvert enkelt individ, ... »er deres situation voksen og varetager deres interesse i fællesskabet.« (s.183)

Schultz påpeger, at magtanvendelse som samlivsform anfægtes og forkastes som »kulturordens grundprincip«. Derimod mener Schultz, at agape og gensidighed har vundet indpas, også i et moderne samfund som Danmark, som grundprincipper for samlivsformer.

Set ud fra den mangfoldige etniske og kulturelle sammensætning som det interkulturelle felt består af, findes her et stor antal af indvandrere og flygtninge, som på deres egen krop har mærket, hvad det betyder at leve under sådanne livsformer. Her tænkes på diktaturer, krigsførelse, tortur, etnisk udrensning, terror, tvangsforflytninger, m.m. Som regel forkaster flygtninge og indvandrere magtanvendelse som gyldige og værdsatte livsformer. Det er velkendt, at etniske minoriteter giver udtryk for deres beundring af det danske samfunds demokratiske organisering. Samtidig forkaster de anti-demokratiske bestemmelser ikke kun i deres hjemland, men også i Danmark.

Det er min forståelse, at det interkulturelle felt overvejende er organiseret efter »agapeprincippet« (Schultz, 2001), dog har mere eller mindre sofistikerede former af magtanvendelsen sneget sig ind i feltet med en etnocentrisk og akkulturativ logik.

Et illustrativ eksempel på et system organiseret efter »agapeprincip, er det danske social-system. Flygtninge og indvandrere, der er indplaceret i det sociale system, møder en logik og et regelsæt, der er karakteriseret af en moderne version af agapeprincippet. Staten, amterne og kommunerne står som den stærke part og som garant for at varetage de svages interesser i samfundet. I den interpersonelle relationen mellem sociale klienter og offentlige medarbejdere er sociale klienter placeret som svage, og sociale medarbejdere står som det stærke led i agaperelationen.

Agape indfrier sine løfter, så længe den sociale klient indordner sig der, hvor klienten oplever, at denne indretning støtter hans/hendes psykosociale restitution og hjælper til igen at stå på egne ben. Derimod har den sociale klient, som ikke har brug for at positionere sig som det svage led, eller som måske har opnået en vis grad af psykosocial restitution ikke brug for den type hjælp. Denne relation risikerer i stedet at blive forstadiet til en interessekonflikt.

Når etniske minoriteter først ankommer til Danmark, har de endnu ikke fået indarbejdet den logik og de regelsæt, som det sociale system opererer med. Derfor hviler det i høj grad på, hvad det sociale system faktisk vil indføre og ajourføre dem i. Som regel vil relevante oplysninger nå etniske minoriteter, og efterhånden vil de, i mere eller mindre omfang, blive bedre kendt med sociale love og bestemmelser, men samtidig må etniske minoriteter erkende, at de ikke har mulighed for at påvirke feltets logik og regelsæt. Den skævhed kan medføre at klienten føler sig magtesløs over for det.

Fra samtalerne med flygtninge og indvandrere har jeg fået beretninger om, at der i det offentlige sociale system erfares en særlig praksis. I grove træk forventer denne praksis bl.a., at etniske minoriteter, ud over det at indordne sig, skal vise en vis grad af taknemmelighed, som efterhånden har fået en evighedsgyldighed. Det forventes, at indvandrere og flygtninge skal give udtryk for deres glæde over deres nye tilværelse i Danmark, ved at glemme deres fortid og kappe forbindelse til slægt og hjemlandet.

Denne logik forfølger på sin vis etniske minoriteters trivsel og identitet og kan karakteriseres som en »magtpraksis« (Foucault, 1979). Ud fra Foucaults tænkning (Lundby, 1998) forklares forekomsten og udøvelsen af magt mellem mennesker ved at tale om en given magtpraksis. »Ifølge Foucault gennemtrænger og skaber denne magtpraksis folks liv på det dybeste plan – inkluderer deres holdninger, begær, kroppen og vaner, osv. ... I visse tilfælde, »... dikterer denne magtpraksis menneskets personlige historie«. Et aspekt ved magtpraksis er, ...«at den maskerer sit virke med henblik på at udøve social kontrol«. Endvidere skaber magtpraksis sine egne måder at fastholde og retfærdiggøre sig i de interpersonelle relationer.« (Lundby, 1998, s. 9)

Konfronteret med denne magtpraksis har den sociale klient to muligheder: enten bøjer han/hun sig for at opretholde orden eller personen går imod denne praksis. Der cirkulerer i det offentlige mange beretninger om, hvor galt der kan gå, når sociale klienter, som har oplevet dette. De kan protestere voldsomt over foragtelig behandling ved at gå amok, hæve deres stemme, slå på skrivebordet, eller forlade det offentlige kontor i frustration og afmagt. I visse tilfælde undrer de sociale medarbejdere sig over klienternes reaktioner. Det vil sige, at det offentlige felts indretning og regelsæt kan komme bag på de sociale medarbejdere. Heldigvis har det offentlige taget hånd om de konsekvenser, som klienternes følelsesladede reaktioner kan forårsage, og der anvendes forholdsregler og krisehjælp for medarbejderne i socialcentrene.

Denne magtpraksis fletter etnocentriske og akulturative forventninger til agaperelationen. I denne forbindelse kan der opstå en fordømmelse af visse aspekter ved klientens kultur. Aspekter associeret med uoverensstemmelser i værdigrundlag, eksempelvis det at piger ikke får samme muligheder som drenge. Gennem generaliseringer kan andre flygtninge og indvandrere uden grunde dømmes som mandchauvinister. Som følge heraf kan den sociale klient overvældes af stærke følelser af nedværdigelse og ydmygelse, og relationen til det sociale system opleves som fordomsfuld, kvælende og paternalistisk.

Mere problematisk bliver det, når denne magtpraksis spredes ud til at omfatte andre danske sammenhænge, hvori etniske minoriteter oplever at deres hudfarve, beklædning, ringe sprogkundskaber i dansk, osv. anvendes som grundlag for at diskriminere eller fornægte ham/hende, med racistiske over- eller undertoner. Yderligere kan etniske minoriteters stærke følelsesladede reaktioner misbruges til at bekræfte tesen om, at fordomme og eksklusion har sin berettigelse, fordi der her pludselig foreligger beviselige grunde for en utilpasset klient.

Schultz (2001) foreslår, at global konsensus omkring Menneskerettighedserklæringen kan ses som et optimistisk bud på samlivsformer. For det første fordi menneskerettigheder bestrider enhver form for magtanvendelse. For det andet, fordi »...det hviler på demokratisk samvær og

for det tredje, fordi det tilskynder at forholdet mellem de magtfulde og de magtesløse må indrettes efter agape princippet. De stærke må antagelig handle i de svages interesse. Derimod kan de nogenlunde lige stærke råde efter gensidigheds princip». (s.183)

Selv om Schultz' fremtidsvision for tiden ikke er sandsynlig, er der tegn på, at der sker en forening af bestræbelserne fra mange danskere og etniske minoriteter både på frivilligt og professionelt niveau med henblik på at forbedre interpersonelle forhold mellem danskere og etniske minoriteter.

Det er min erfaring, at der blandt etniske minoriteter findes røster, der mener, at »agape«, der er inficeret med magtpraksis i det sociale system, må bekæmpes gennem inddragelse af gensidighedsprincippet. Magtpraksis associeres med stigmatisering, diskrimination og udelukkelse. Herigennem overtrædes individernes retssikkerhed og amputerer klientens muligheder for at benytte sig af egne ressourcer. Derudover betyder denne magtpraksis, at det lokale samfund forspilder etniske minoriteters ressourcer. Desuden kan den type udspil være med til at fastholde individet i en selvfordrende selvfølelse.

Der er brug for, at det offentlige også beskæftiger sig med de langsigtede konsekvenser af denne magtpraksis. Som professionel i det interkulturelle felt har jeg kendskab til mange kvalificerede bestræbelser fra psykologer, socialarbejdere, pædagoger, jurister, m.m. om at inddrage gensidighedsprincippet (Schultz, 2001) i det offentlige system.

I ethvert felt, skriver I. Jensen (2001) »,... foregår kampe og forhandlinger om logikker og værdier« (s. 205). Efter min mening kan denne indfaldsvinkel også gælde inden for det interkulturelle felt. Dog kræver denne indfaldsvinkel en politisk omstrukturering for at indføre deltagelse fra etniske minoriteters side i udformning af feltets logik. En differentieret tilgang til, hvornår agapeprincippet og/eller gensidighedsprincippet skal gælde i relationen, vil sandsynligvis skabe rammen for en sundere menneskelig udvikling. Denne indfaldsvinkel er i høj grad en fremtidsvision. Danmark vil være bedre tjent med aktive borgere, som ikke behøver at skamme sig over deres oprindelse.

Ad. (b). Den andet aspekt af det interkulturelle samspil handler om **kulturrens betydning og identitet**. I det interkulturelle felt opstår der levende diskussioner om betydning af individets kulturelle afstamning og om dette kan/ikke kan forklare måden hvorpå han/hun i de interpersonelle relationer begriber, agerer og finder mening sammen med betydningsfulde andre. Ikke desto mindre er der udbredt enighed om, at individet, der befinder sig i det interkulturelle felt, ikke uden videre kan slette etniske-kulturelle markører fra sin identitet, som f.eks. ansigtstræk, hudfarve, sprog, osv. Derfor bliver det hensigtsmæssige i denne sammenhæng at inddrage en definition af kulturen koblet sammen med **identitet**.

Geertz (1973) forståelse af kultur som »et net af betydninger, individer spinder om sig selv og som er genstand for forandring« (Løngreen, H. 1995 s. 28) er nyttig, idet det gør op med den gængse forståelse af, at etniske minoriteter (eller danskere) er forankret i deres oprindelige kulturelle identitet som en fast, rigid størrelse. Endvidere, ved at tale om identitet og kultur, som Geertz foreslår, kan identitet omfavne det net af betydninger, individet har i forhold til oprindelig kultur før og nu fra globaliseringskultur og fra migrationslandets kultur. I næste afsnit vender jeg tilbage til identitet.

Derimod medvirker anvendelse af begrebet »etnisk identitet« til en indsnævring af etniske minoriteters identitet. For at klargøre dette synspunkt inddrages De Vos' (1995) betragtninger og forståelse af etnisk identitet "*Ethnic identity is a social construction often created for economical and social expediency, usually within the context of control and exploitation.*« (Rudmin, F. 2004, s. 46)

Med andre ord, når etnisk identitet anvendes som begreb i det interkulturelle felt, kan dette tjene det formål at retfærdiggøre f.eks. social stratificering og eksklusion. Socialt står arbejdsløse indvandrere og flygtninge for at blive en dansk underklasse med lav uddannelse, formindskede ressourcer og motivation, og med psykiske problemer forårsaget af sociale deroute, ensomhed og ringe fremtidsmuligheder.

Ad. (c). Det tredje aspekt, som søges belyst, er den **interpersonelle kommunikation**. I denne forbindelse synes T. Andersens (1996) begreb »forforståelser« at være nyttigt for at indfange de interpersonelle processer i forbindelse med kommunikation. Forforståelser refererer til en a-priori kundskab om mennesker, at vi »..er begyndt at forstå vedkommende, endda før vi har mødt ham. (...) Denne forforståelse eller forudindtagetthed vil på den ene side være en hjælpsom baggrund for at forstå den anden, men den bliver også en ramme eller en begrænsning for, hvad vi kan komme til at forstå. (...) Vores forståelse af noget vil altså hænge sammen med vor forforståelse, men en ny erfaring i det øjeblik vi forstår, kan føres tilbage på og forandre forforståelsen«. (min oversættelse) (s. 7-8)

Denne tilgang giver mulighed for at inddrage forforståelser som genstand for refleksioner. Forforståelser kan i det interkulturelle felt referere til fordomme og forventninger om den anden. F.eks. at se sig selv som mere sofistikeret, mere fri, sekulær og fornuftdrevet end indvandrerens eller flygtningens. Ligeledes kan indvandrerens/flygtningens operere med nedladende og selv-fornedrende antagelser om sig selv. Eller med en forforståelse af han/hun vil indgå i en ligestillet relation.

Forforståelser kan i interpersonelle relationer blive tilgængelige for refleksioner i kraft af indlevelse, medfølelse og sammenfaldende livserfaringer med en anden person.

I T. Andersens tilgang ligger der en potentiel mulighed for en afdækning af forforståelser gennem samtaler med etniske minoriteter, hvorved forstyrrende, konfliktskabende, inspirerende og fremmede aspekter ved kommunikationen kan afdækkes og afklares.

M. Yoshikawa (1987) fremsætter i sin artikel *The Double Swing Model*, der omhandler kommunikation mellem mennesker fra forskellige kulturer, en innovativ tanke. »*Idealet er ikke at eliminere forskelle mellem kulturer, men at bruge den dynamik der opstår i mødet.*« Endvidere, tilføjer Yoshikawa, at ...»*i mødet konstruerer begge parter hinanden i kommunikationen og begge går forandrede derfra...*« (Jensen, I. 2001, s. 197) Forudsætning for at fremme et interkulturelt møde med denne logik er for mig at se indføring af en ligestillet og ligeværdig kommunikation.

Hvis mødet, som Yoshikawa kalder det, ikke er indrammet af ligestillede og ligeværdige mennesker, så er spørgsmålet eksempelvis, hvem der i psykoterapien skal afdække forforståelser. Ligger ansvaret hos flygtningen/indvandrerens eller hos psykologen? Mit umiddelbare bud er, at det ligger hos psykologen.

Der er brug for at udforme en praksis som afdækker egne og klientens forforståelser i samtalen, samt at bearbejde de implicite logikker og de regelsæt der indrammer den interkulturelle praksis i supervisionen og i kollegiale fora. Disse tiltag vil uden tvivl muliggøre, at de professionelle, der arbejder i det interkulturelle felt, bliver bedre til at ekspliciteres deres antagelser, fordomme osv., således at målene for det psykoterapeutiske og sociale arbejde kan indfries.

Da etniske minoriteters integration og trivsel hænger sammen med personlige ressourcer, vil næste afsnit omhandlede psykologiske processer der aktualiseres i det, at være aktiv engageret i at starte på ny.

8. Omstilling – en psykosocial proces

Ud fra et psykologisk synspunkt anvendes betegnelsen omstilling som en metafor for en psykosocial proces, som bygger på et humanistisk grundlag. Dette betragter relationer og kommunikation mellem mennesker som berigende og befordrende uanset etnisk oprindelse, sproglig baggrund, religion, alder, køn m.m.

Man kan tale om omstillingsprocessen ud fra identitet og subjektiv virkelighed. I denne sammenhæng forstås **identiteten** knyttet til de felter, individet indgår i (Bourdieu, 1996)...»*kog feltets logikker og værdier på den en side, virke tilbage på den enkeltes selvforståelse op på den anden side, vil personen præge feltet på baggrund af egne interesser.*« (Jensen, I. 2001, s. 205)

Det er min forståelse, at identitet fortsat konstrueres i migrationslandet ved en gradvis omstillingsproces, som indvirker på individuelle grænser

for opretholdelse og forandringer af visse aspekter af identiteten, i et kompliceret samspil af personlige og sociale faktorer.

Det andet aspekt drejer sig om de processer involverede i såvel fastholdelse som forandringer af den **subjektive-virkelighed**. Måden hvorpå individets håndterer påvirkninger som rører, rykker, støder eller overvælder sine grænser for opretholdelse og forandring af »...den net af betydninger som individer spinder om sig selv ..« (Geertz, 1973), som udformer sin identitet.

I hvilken grad påvirker f.eks. stigmatisering og udelukkelse fra betydningsfulde felter individets subjektive virkelighedsopfattelse for at kunne begribe, håndtere og handle? Hvordan vil individet forholde sig til aktuelle sociale konstruktioner, som f.eks. til akulturativ pres mod fordanskning og til globaliseringens kulturelle homogenisering?

Ved at koble identitet med den subjektive virkelighed kan man finde frem til den betydning opretholdelse og forandringer (hver for sig og samlede), som dette medfører for individet, f.eks. i forbindelse med bekræftende og rystende oplevelser.

For at indfange det dynamiske aspekt af omstillingsprocessen, benytter jeg mig af en metafor, som tegner en omdrejende spiralbevægelse mellem afklarings- og nyorienteringsprocesser.

Afklaringsprocessen tjener det formål, at individet kan agere i fremmede sociale kontekster, kan stifte bekendtskab med det fremmede, genkende og begribe kulturelle symboler, forholde sig til fremmede omgangsformer, og kan positionere sig selv som tilflytter. Denne proces kan rykke og ryste individets sårbarhed og »resilience« (Murphy & Moriarty, 1976 i Caplan, G. 1961), være med til at få indsigt i det, man holder kært og vil bevare, eller det man absolut vil afvise. Dertil mobiliseres håndterings-(coping-) strategier (Lazarus, R. & Folkman, S. 1984) for at overkomme belastninger. Den afklaringsproces kan i mange tilfælde medføre omstillingskrise og psykiske konflikter, som kræver bearbejdning og til tider psykosocial behandling.

Det nyorienterende proces har til hensigt at samle personens og til tider andre betydningsfulde personers ressourcer med det formål at støtte psykisk restitution og realisere personlige mål, integrere fornyelse ved at skabe mening om sig selv og den situation, vedkommende til enhver tid er oppe i, begribe omverden, håndtere den og agere i den (Antonovsky, 1999). Det vil sige at opnå en vis grad af psykisk sundhed.

Set ud fra Bourdieus Wacquants definition af identitet kan etniske minoriteters tilknytning til diverse felter i Danmark være med til at påvirke den enkeltes selvforståelse f.eks. i sociale sammenhænge, sprogskolen, arbejdsplads, børns skole og daginstitutioner, nationale og religiøse omgangskreds, osv.

Ligeledes kan tilknytningerne til familien og slægt i hjemlandet og i andre del af verden betragtes som overordentlige betydningsfulde »ånde-

lige« referencer for individets trivsel. Når indvandrere og flygtninge hører nyheder om, at deres land eksempelvis er hærget af krig, terror, forfølgelse og knaphed på vitale varer, kan disse nyheder medvirke som yderligere stressfaktorer, ramme personens sårbarhed og medføre opblussen af traumatiske symptomer. Krigen i Irak for nylig er et godt eksempel. Irakerne herhjemme forsøgte hver på deres måde at håndtere nyheder om krigen. Angsten for, at der kunne ske noget forfærdeligt for deres pårørende i Irak, medførte, at de fik mareridt, nedsat appetit og blev ængstelige. Alle var temmelig optaget af at ville hjælpe deres familier med de midler, de havde til rådighed.

Endnu engang kan etniske minoriteters ressourcer komme på prøve, når de får nyheder om, at deres forældre eller søskende er syge, har været udsat for en ulykke, eller der har været dødsfald i familien. Stærke følelser af afmagt og frustration over, at de ikke kan være med til at trøste eller hjælpe økonomisk med medicin, kan blive overvældende. Idiosynkratiske faktorer vil også have indflydelse på individets omstillingsproces. Her tænkes på individets ressourcer: sårbarhed og resilience, livserfaringer, pre-morbid samt sygdomshistorien.

Endvidere må udviklingspsykologiske aspekter inddrages i forhold til på hvilke tidspunkt af individets livsforløb migrationen indtræffer. Forskelle mellem at være ung eller i en moden alder vil have indflydelse på måden, hvorpå den enkelte håndterer omstillingskriser og psykiske konflikter. Tillige skal der inddrages betragtninger om individets ressourcer til at håndtere almenmenneskelige livskriser, som ofte er sammenfaldende med omstillingskriser, f.eks. at blive forældre for første gang i et fremmed land, forældrenes død i vedkommendes oprindeligt hjemland, overgangen fra arbejdsliv til arbejdsløshed eller til pension, skilsmisse osv.

Der kan diskuteres, om omstillingsprocessen falder ind i bestemte typologier, som Rudmins katalog (2004) udmærket beskriver (se note 2, s. 297). Ud fra min psykoterapeutiske erfaring er jeg mere tilbøjelig at tale om menneskets mangfoldige versioner af selvfølelse og positioner i en omskiftende og foranderlig verden.

9. Globalisering, migration og psykiske sundhed

At belyse forholdet mellem migration, globalisering, og psykisk sundhed får relevans i forbindelse med de professionelle, der arbejder i det interkulturelle felt. Nogle psykologer, socialrådgivere, læger m.m. er gennem samtaler og konsultationer med etniske minoriteter efterhånden blevet bevidst om akkulturerende og etnocentriske antagelser og tiltag. Uheldigvis findes der også professionelle som f.eks. i psykologiske vurderinger beskriver indvandre/flygtninges psykiske tilstand i etnocentriske vendinger og ud fra akkulturerende konstruktioner. Det er min erfaring, at blandt professionelle

findes ikke ret mange fora til rådighed for at medreflektere den logik og det regelsæt, deres daglig praksis bygger på.

Studier af migrationens følger har påpeget, at samfundsmæssige faktorer som socioøkonomisk stratificering (Lange & Westin, 1981) diskrimination og racisme, stigmatisering og marginalisering (Berry, J. W. 1997) synes at påvirke etniske minoriteters ressourcer til at overkomme omstillingens udfordringer og vanskeligheder.

Ved at koble Schultz's (2001) agapeprincip med magtpraksis, etnocentriske konstruktioner og akulturative tiltag bøjes herved, efter min mening, den almenmenneskelige samlivsform – hvor den stærke varetager den svages interesser.

Professionelle kan blive engageret i opretholdelse og legitimering af magtpraksis, f.eks. ved at benytte sig af akulturative og etnocentriske interventioner og forsvare disse i lyset af videnskabelige antagelser. Dette kan medvirke til at forværre flygtninge/indvandreres psykiske tilstand. Magtpraksis i sin maskerede form engagerer også etniske minoriteter til selv at undertrykke deres personlige ressourcer og særegenhed.

Fra min terapeutiske arbejde har jeg endvidere erfaret, at indvandrere og flygtninge igen og igen bliver overrumplet af at høre negative udtalelser om dem fra førende politikere og opinionsdannende samfundsaktører. Følgen af disse tendenser bliver at etniske minoriteters selvværd og selvtillid svækkes betydeligt, når de på gaden møder folkets had, hån og ydmygelser. Dette har i høj grad medvirket til, at etniske minoriteters oplevelser af integration efterhånden synes at være overfyldt med uoverkommelige forhindringer.

Gennem samtaler med flygtninge og indvandrere har jeg fået kendskab til oplevelser af at blive enten usynlige eller stigmatiserede. Oplevelsen af ikke at blive set som hele personer er ubegribeligt for etniske minoriteter, fordi de, som alle andre mennesker, oplever sig selv som hele personer. Det vil sige, personer med bl.a. tilknytninger til en slægt, et liv før de kom til Danmark, med uddannelse og dannelse, med arbejds erfaringer og fritidsinteresser, med et åndeligt liv og selvværd, med drømme og visioner, med venner og en fastere eller løsere tilknytning til deres hjemegn og pårørende derovre i en anden hjørne af verden.

Stigmatisering og udelukkelse beskrives af etniske minoriteter som en smertefuld oplevelse af at blive rodløs, fremmedgjort, og stærke følelser af afsavn, længsel og hjemve dukker op til overfladen. Disse oplevelser associeres med nedværdigelse, indskrumpning eller indsnævring af selvfølelsen. Dette gælder især for de flygtninge og indvandrere, der føler sig svækket af livskrise, psykiske konflikter samt af traumatiske og stresssymptomer.

Som tidligere nævnt knytter Berry (1992) akulturative processer sammen med stress-fremkaldende faktorer forårsaget af migrationen i begrebet »akulturativ stress«. Det drejer sig om psykiske følger af belastende van-

skeligheder, dilemmaer og paradokser, knyttet til flygtninge og indvandre-res omstilling og trivsel. Mange undersøgelser har vist, at akulturativ stress forøger sårbarheden og nedsætte resilience. (Berry, J.1997)

Gennem min psykoterapeutiske praksis har jeg udover akulturativ stress fået kendskab til andre faktorer, som også medvirker stress. Det omhandler faktorer relaterede til interpersonelle relationer mellem danskere og etniske minoriteter: oplevelser af øget intolerance for kulturelle og religiøse forskelle, dæmonisering af religiøs tro, forkastelse af migrations mål som legitime, akulturativ og etnocentrisk magtpraksis samt polariserede og fordomsfulde sociale konstruktioner der fordyber den sociale kløft mellem danskere og etniske minoriteter. Disse negative manifestationer af det interkulturelle samspil kan betragtes som patogenskabende faktorer ved at påvirke måden hvorpå etniske minoriteters mobiliserer deres psykologiske ressourcer. På sin vis kan disse patogenskabende faktorer medføre en blokering af realistiske mål for migrationen, forværre etniske minoriteters trivsel, svække selvtillid, formindske selvværd, og endda medvirke til selvhad.

Det er min erfaring, at man i psykologisk faglige kredse ofte negligerer kendskabet til, hvordan oplevelser af stigmatisering, udelukkelse og dæmonisering underminerer etniske minoriteters ressourcer til at overkomme vanskeligheder ved omstillingen. Psykologen R. Singla (2001) har i flere artikler advaret om og belyst de patogenskabende følger af, hvad stigmatisering, diskrimination og racisme kan medføre for etniske minoriteter i psykoterapeutiske, social og pædagogiske sammenhænge. At inddrage refleksioner om patogene, skabende faktorer i den interkulturelle praksis sammen med etniske minoriteter og kollegaer skønnes at være yderst relevante bl.a. i psykoterapeutisk sammenhænge.

Gennem samtalerne med mange flygtninge og indvandrere har jeg selv oplevet forbløffende ligheder i relation til sammenfaldende værdier, visioner om mennesket og verden, samt problemer og livserfaringer. Derudover, har samtalerne været med til at belyse konflikitive og belastende aspekter af kulturforskelle såvel i det psykoterapeutiske rum som udenfor. Gennem en bearbejdning af disse har flygtningen/indvandrereren kunnet reflektere over egne livsvilkår og finde positioner i overensstemmelse med selvfølelse og social kontekst.

Det er nødvendigt i professionelle kredse at skabe en interkulturel praksis som modstykke til den magtpraksis, der belaster psykologiske ressourcer, at igangsætte tiltag der håndterer kulturelle og religiøse forskelle på en hensigtsmæssig måde, åbne op for en kommunikation, hvor kulturelle fordomme, forforståelser og betydningsspændinger tages op til refleksion. Endvidere danne grundlag for at fremhæve den positive tilførsel af personlige og kollektive ressourcer fra etniske minoriteters side.

Derudover skal der oprettes refleksionsfora, hvor professionelle kan medreflektere det interkulturelle felts logik og regelsæt. Herigennem vil

den professionelle i samspil med etniske minoriteter blive bedre i stand til at frigøre egne og omverdenens ressourcer til at fremme restituering, være med til at forbedre livsvilkår, befordre personlig udvikling og bidrage til at skabe en bedre interkulturel forståelse i det danske samfund.

En succesfuld migration forudsætter efter min mening, at majoriteten i betydningsfulde sociale felter åbner dørene op for adgang til etniske minoriteter, accepterer etniske minoriteter som ligestillede borgere og bliver beriget ved tilførsel af ny viden, livserfaringer og ressourcer. Ligeledes forudsætter det, dels at etniske minoriteter opnår en rimelige grad af psykisk sundhed og får behandling ved sygdom og hjælp ved svækkelse. Dels ved at etniske minoriteter kan blive aktive aktører i at realisere realistiske migrations mål, få plads til at agere i flere sociale felter, opfylde forpligtelser med sin familie herhjemme og i udlandet, udøve sine borgerlige forpligtelser og blive beskyttet af retssikkerhed, genvinde selvværd og selvtillid samt finde livsmeningen.

LITTERATUR

- ANDERSEN, T. (1996): Forskning af behandlingspraksis. *Fokus på familien* 1 (s. 3-15). Scandinavian University Press.
- ANTONOVSKY, A. (1999): *Unraveling the Mystery of Health, How People Manage Stress and Stay Well*, Jossey Bass Pub. San Francisco.
- BERGER & LUCKMANN (1979): *The Social Construction of Reality*. Penguin Books, London.
- BERRY, POORTINGA, SEGAL & DASEN (1992): *Cross Cultural Psychology. Research and Applications*. Cambridge University Press.
- BERRY, J. et.al (1997): *Handbook of Cross-Cultural Psychology*. Allen & Bacon, Boston.
- CAPLAN, G. (ed.) (1961): *Prevention of Mental Disorders in Children*. Basic Books, Inc.
- FASIC (2003) – *Impunidad y salud mental*. Fundacion de Accion Social de Iglesias Cristianas. Santiago, Chile
- JAHODA, G. & KREWER, B. (1997): History of Cross-Cultural Psychology. I Berry, J. et. al (1997): *Handbook of Cross-Cultural Psychology*. Allen & Bacon, Boston
- JENSEN, I. (2001): Når den faglige identitet er national. *Transkulturel Psykologi, Psyke og Logos* 22(1),
- JESSEN, T. & KHANNA, E. (red.) (2003): *Vejen til mangfoldighed*. Frydenlund, København.
- KAIR, T. (2004): *Weekend Avisen*, 9-15 januar, s. 11.
- LANGE & WESTIN (1981): *Etnisk diskriminering og social identitet*. Liberförlag, Stockholm.
- LAZARUS, R. & FOLKMAN, S. (1984): Coping and adaptation. In: Gentry W.D. (red.) *Handbook of Behavioral Medicine*. Guilford Press, N.Y.
- LØNGREEN, H. (1995): Visuel kommunikation i spændingsfeltet mellem det globale og det lokale s. 94-108. I: Jensen, I. & Løngreen, H. (1995): *Kultur og kommunikation*. Samfundslitteratur, København.
- LUNDBY (1998): Terapeutisk endring og nyskrivning av livshistorier. *Fokus på familien*, 1 s. 3-20. Scandinavian University Press.

- RUDMIN, F. (2004): *Catalogue of Acculturation Constructs: Descriptions of 126 Taxonomies, 1918-2003*. Psychology Department. University of Tromsø, <http://www.ac.wvu.edu/~culture/rudmin.htm>
- SCHULTZ, E. (2001): Transkulturel Psykologi. *Psyke og Logos* 22(1).
- SINGLA, R. (2001): Psykosocial intervention – etniske minoriteter og ligestilling. Transkulturel Psykologi, *Psyke og Logos* 22(1), s. 213-223.